

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ДОКАЗУВАННЯ У СФЕРІ ПРОВАДЖЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

Проаналізовано поняття доказування у сфері проваджень в адміністративних справах, окреслено загальні риси та виокремлено певні особливості.

Останнім часом в Україні відбуваються значні громадсько-політичні й соціально-економічні зміни, які охопили не тільки систему всіх державних органів виконавчої влади, а й діяльність правозастосовних суб'єктів. Зміни чинного законодавства торкнулись також сфери адміністративно-юрисдикційної діяльності. Ці зміни, безперечно, зумовляють актуальність наукових досліджень процесу доказування у сфері проваджень в адміністративних справах.

Незважаючи на велику кількість робіт у цій сфері, тематика доказування стосовно проваджень в адміністративних справах на сьогодні не отримала однастих висновків серед науковців. Заслужують на увагу розробки таких учених, як Н. О. Армаш, О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, Р. С. Белкін, Є. В. Додін, М. В. Джафарова, П. С. Елькінд, А. Т. Комзюк, Р. С. Мельник, А. І. Миколенко, О. М. Нечитайло, В. П. Петков, О. П. Рябченко, О. В. Умнова та багато ін.

Зважаючи на те, що й на законодавчому рівні увесь спектр процесу доказування в адміністративних справах достатньо не визначений, ставимо за мету здійснити аналіз цього питання та окреслити його характеристики.

Значна частина процесуальної діяльності учасників адміністративного процесу пов'язана із встановленням істини у справі, доведенням та перевіркою фактичних обставин публічно-правового спору, прийняттям на цій основі законного рішення. Таку діяльність прийнято називати доказуванням.

Погодимося із думкою О. І. Миколенка, який відзначає, що доказування слід розглядати у двох аспектах: 1) як розумовий процес; 2) як правову процедуру.

У першому випадку доказування являє собою розумовий процес, пов'язаний зі збором, перевіркою та оцінкою фактичних даних з метою встановлення істини у справі. Як приклад, у ч. 2 ст. 69 Кодексу

адміністративного судочинства України [1] (надалі – КАС України) закріплено, що суд може витребувати додаткові докази за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або з власної ініціативи. Це свідчить про те, що доказування не зводиться лише до простої послідовності дій, зумовлених процедурою, визначеною чинним законодавством. Суддя (колегія суддів) на основі послідовних умовиводів, керуючись властивостями відносності та допустимості доказів, може дійти висновку, що надані сторонами та іншими учасниками судочинства фактичні дані не дозволяють винести об'єктивне, ґрунтовне і законне рішення. У такому випадку він має право використати своє процесуальне повноваження та з власної ініціативи витребує додаткові докази у сторін.

У другому випадку доказування розглядається як процесуальна діяльність щодо збору, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення об'єктивної істини у справі та прийняття обґрунтованого і законного рішення. Саме з такого розуміння доказування виходив законодавець у гл. 6 КАС України, де послідовно розташовані норми, що встановлюють порядок збору, перевірки та оцінки доказів [2, с. 251–252].

У цьому контексті необхідно підкреслити, що в адміністративно-процесуальній літературі зустрічаються думки на користь позиції, що так зване спрощене провадження з розгляду справ про адміністративні правопорушення (мова йде про винятки із загального правила призначення адміністративного стягнення без складання протоколу (ст. 258 Кодексу України про адміністративні правопорушення [3])) не пов'язане з процесом доказування, а отже потреба в останньому виникає лише у випадках оскарження рішення органу (посадової особи), який виніс постанову у справі про адміністративне правопорушення (п. 1 ч. 2 ст. 17 КАС України). На нашу думку, описані випадки зовсім не свідчать про те, що така процесуальна діяльність не повинна мати характеру доказування. Доказування в даному випадку виступає не як певна послідовність дій (процедура), а як розумовий процес збору, перевірки та оцінки фактичних даних з метою встановлення об'єктивної істини у справі про адміністративні правопорушення і прийняття на цій основі законного рішення. Через це доказування не слід зводити тільки до певної послідовності дій (процедури), адже в умовах спрощеного провадження воно не спрацьовує. Таке вузьке розуміння «доказування» може спонукати до хибного висновку про те, що внаслідок застосування спрощеного провадження особа притягується до відповідальності без доказування її вини і факту правопорушення.

На відміну від інших видів судочинства – цивільного, господарського, кримінального, – доказування у сфері проваджень в адміністративних справах має певну специфіку. В адміністративному судочинстві діє принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі (принцип офіційності), а також презумпція вини відповідача – суб'єкта владних повноважень [4, с. 207].

До особливостей доказування можна також віднести обмеженість термінів дослідження, використання лише тих засобів дослідження, які передбачені законом чи засновані на законі, необхідність ухвалення рішення, проведення дослідження тільки спеціально уповноваженими на те законом особами.

Задля того, щоб правильно та своєчасно розглянути і вирішити правовий спір по суті, захистити порушені чи оспорювані права, свободи та законні інтереси, суду необхідно: встановити обставини справи, тобто отримати достовірні знання про ці обставини в результаті проведеного процесу; правильно кваліфікувати ці обставини, тобто визначити норми права, які мають застосовуватися; правильно застосовувати норми матеріального права до встановлених обставин.

Процесуальному доказуванню притаманні чотири елементи: предмет доказування; суб'єкт доказування; засіб доказування та діяльність зі збирання, дослідження, перевірки, переробки, оцінки та використання доказів.

Ці чотири елементи реалізуються у чотирьох видах діяльності: пізнавальна (інформаційно-евристична) діяльність; комунікативна (фіксація і забезпечення передачі фактичних даних у часі й просторі); засвідчувальна (підтвердження достовірності фактичних даних); обґрунтовуюча діяльність (використання доказів для встановлення істини). У процесі пізнавальної діяльності виявляються джерела доказової інформації. На комунікативну діяльність покладається завдання фіксації одержаної інформації, її процесуальне оформлення та пристосування до використання на стадії вирішення. Засвідчувальна діяльність спрямована на встановлення достовірності зібраних доказів.

Сукупність обставин, які повинен установити суд для винесення законного та обґрунтованого рішення, становить предмет доказування, тобто те, що необхідно доказувати у даній конкретній справі. Відповідно до ст. 138 КАС України, предметом доказування в адміністративному судочинстві є обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги чи заперечення або які мають інше значення для вирішення справи та які належить встановити для ухвалення судового рішення у справі. При цьому предмет доказування конкретизується з урахуванням особливостей кожної адміністративної справи. Специфікою предмета доказування в адміністративному судочинстві є обставини прийняття (неприйняття) відповідних рішень суб'єктами владних повноважень, здійснення дій чи прояву бездіяльності у випадках, що стосуються певних прав та обов'язків позивачів [4, с. 207–208].

Під дослідженням доказів розуміють з'ясування смислу та їх інформаційного значення. Під перевіркою доказів – визначення їх належності до справи, допустимості та достовірності. Оцінка доказів означає діяльність, що спонукає до переконання про допустимість, належність, достовірність доказів і достатність їх сукупності для встановлення обставин, що мають значення для справи. В ході

оцінки доказів керуються такими правилами: 1) свобода оцінки (відсутність доказів із наперед встановленою силою); 2) оцінка проводиться лідируючими суб'єктами на основі внутрішнього переконання; 3) досліджуються всі докази у взаємозв'язку і внаслідок цього викладають мотиви відхилення одних доказів і взяття за основу інших; 4) лідируючі органи керуються законом і правосвідомістю.

У теорії права склалися декілька підходів до обсягу доказування. Одна група авторів включає в доказування тільки збір і дослідження доказів, залишаючи оцінку за межами доказування, оскільки, на їх думку, оцінка провадиться тільки за законами мислення [5]. Друга група розглядає доказування як єдність збирання, дослідження та оцінки доказів, єдність практичної й розумової діяльності, що спрямована й регульована в певних межах закону [6].

На думку М. К. Треушнікова, мета судового доказування полягає не в механічному наповненні справи доказовим матеріалом, а в отриманні з доказів судом (тобто суб'єктом пізнання й представником влади) точних висновків для обґрунтування рішення в інтересах захисту права [7, с. 57].

Однак, С. С. Алексєєв, підкреслюючи складний, багатоланковий характер діяльності з доказування, включає в неї кілька послідовних етапів: 1) визначення кола фактів, що підлягають установленню; 2) збирання й процесуальне закріплення доказів; 3) дослідження доказів, включаючи їх перевірку; 4) оцінку доказів [8, с. 168].

Задля забезпечення правильного та об'єктивного вирішення спору внутрішнє переконання має відповідати таким вимогам: а) ґрунтуватися на доказах, зібраних у встановленому законом порядку; б) докази слід перевіряти; в) кожен доказ обов'язково має розглядатись як окремо, так і в сукупності з іншими доказами; г) виходити з усебічного, повного та об'єктивного розгляду матеріалів справи [9, с. 133]. Найбільш поширеним серед науковців є поділ процесу доказування на такі стадії: 1) визначення кола обставин, що підлягають доказуванню; 2) виявлення та збирання доказів у справі; 3) дослідження доказів; 4) оцінка доказів; 5) перевірка правильності судового доказування під час перегляду судових актів [10, с. 3].

Таким чином, визначаємо, що доказування у сфері проваджень в адміністративних справах – це врегульована правовими нормами діяльність адміністративного суду та учасників адміністративного процесу, спрямована на виявлення, збирання і закріплення, перевірку та оцінювання доказів для отримання достовірного знання. Останню слід розглядати у двох аспектах: як розумовий процес та як правову процедуру.

Виявляючи такі критерії, як джерело одержання відомостей про обставини публічно-правового спору; зв'язок доказів із обставинами, що підлягають доказуванню; спосіб утворення (процес формування); мета доказування; обставини, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність; характер отриманої інформації;

методи виявлення; строк подання доказів, – можна повно, всебічно і об'єктивно з'ясувати обставини кожної справи.

До особливих характеристик доказування можна віднести принцип офіційності, а також презумпцію вини відповідача.

Втім, ця тема буде й надалі залишатись актуальною у світлі реформування адміністративного судочинства, тож наукові пошуки у цій царині мають тривати.

Список літератури: 1. Кодекс адміністративного судочинства України : закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, 37. – Ст. 446. 2. Миколенко А. И. Административный процесс и административная ответственность в Украине : учеб. пособие / А. И. Миколенко. – [Изд. 2-е, доп.]. – Харьков : Одиссей, 2006. – 352 с. 3. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122. 4. Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар / [Ківалов С. В., Харитонов Є. О., Харитонova О. І. та ін.] ; за ред. С. В. Ківалова, О. М. Пасенюка, О. І. Харитонovої – К. : Правова єдність, 2009. – 656 с. 5. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – 295 с. 6. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. – М. : Наука, 1964. – 280 с. 7. Треушников М. К. Судебные доказательства / М. К. Треушников. – [2-е изд., доп.]. – М. : Городец, 1999. – 288 с. 8. Горшенев В. М. Теория юридического процесса / В. М. Горшенев. – Харьков : «Вища школа», 1985. – 192 с. 9. Коновалова О. В. Юридична психологія : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / О. В. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2005. – 255 с. 10. Решетникова И. В. Справочник по доказыванию в гражданском судопроизводстве / И. В. Решетникова. – М. : Норма, 2002. – 457 с.

Надійшла до редколегії 02.11.2012

Проанализировано понятие доказывания в сфере производства по административным делам, определены общие черты и выделены некоторые особенности.

The concept of proving in administrative cases is analysed, the general features are described and the certain characteristics are identified.